

Górnictwo a społeczeństwo. Program na rzecz powstania Centrum Monitorowania Zmian Okołołórnicznych (CMZO)

Mining and Society: Programme for Mining-Related Changes Monitoring Centre (CMZO)

*Dr Ryszard Marszowski**

Treść: Światowe i europejskie doświadczenia, zwłaszcza od końca drugiej połowy XX i pierwszej dekady XXI wieku wskazują na potrzebę opracowania instrumentów mających na celu minimalizację kosztów procesu restrukturyzacji górnictwa. Na podstawie tej tezy oraz wyników przeprowadzonych badań empirycznych powstała koncepcja opracowania programu Centrum Monitorowania Zmian Okołołórnicznych w Górnictwie (CMZO), którego misją jest pobudzanie i utrzymywanie harmonii i równowagi między celami przedsiębiorstwa górniczego a jego otoczeniem – w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i infrastrukturalnym. Opisana koncepcja może mieć powszechne zastosowanie w procesach związanych z restrukturyzacją przemysłu górniczego. W tym świetle – na podstawie programu utworzenia CMZO – można przewidywać wpływ restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na jego otoczenie w kontekście negatywnych skutków i sposobów ich redukcji – poprzez praktyczne zastosowanie zaproponowanych w artykule rozwiązań.

Abstract: Global and European experience, especially from the end of the second half of the 20th and the first decade of the 21st century, indicates the need for the development of instruments to minimize the costs of the restructuring process of this mining. On the basis of this thesis and the results of empirical research, the concept of the establishment of the program for Mining-Related Changes Monitoring Centre (CMZO), whose mission is to encourage and maintain the harmony and balance between the objectives of the mining enterprise and its environment – in the social, economic, environmental, and infrastructural dimension – is presented in this paper. The described proposal may have a universal application in the global economy in the processes related to the restructuring of the mining industry. In this light – on the basis of the program for the establishment of CMZO – it is worth anticipating the impact of the restructuring of hard coal mining on its environment in terms of its effects and methods of its reduction – through the practical application of solutions proposed in this paper.

Słowa kluczowe:

górnictwo, centrum monitorowania zmian w górnictwie

Keywords:

mining industry, monitoring centre of mining-related changes

1. Wprowadzenie

Górnictwo węgla kamiennego, będąc istotną częścią globalnego rynku energetycznego, w poważnym zakresie kształtuje sytuację ekonomiczną i społeczną na świecie. W krajach o niskiej i średniej efektywności energetycznej ten sektor gospodarczy istotnie determinuje sytuację na ich rynkach wpływając pozytywnie na powstawanie nowych miejsc pracy, ograniczanie wykluczenia społecznego, w tym ubóstwa oraz rozwój gospodarczy (Attala, Bean 2017, Ranosz 2014: s. 5, Cahen, Lubomirsky, 2008). W tym kontekście należy wyraźnie zauważyć, że Polska pod względem wydobycia węgla kamiennego zajmuje 10 pozycję w rankingach światowych oraz pierwszą w Unii Europejskiej. Dla Polski węgiel kamienny stanowi gwarancję bezpieczeństwa energetycznego, będąc obecnie podstawowym źródłem pozyskiwania energii (Overland 2016, Dubiński 2013). W świetle tych prawidłowości, w Polsce trwa zapoczątkowana w 1991 roku reforma górnictwa węgla kamiennego. Podjęte działania restrukturyzacyjne wobec przedsiębiorstw górniczych, prowadząc do zmian w obszarze życia społeczno-gospodarczego, wpływają na stan i perspektywy rozwojowe kraju (Dubiński, Turek 2009). Ujawnia się to

głównie w otoczeniu sektora górnictwa węgla kamiennego, które szczególnie jest narażone na skutki wynikające z działań restrukturyzacyjnych prowadzonych w tej branży (Morrice, Colagiri 2013).

Procesy restrukturyzacyjne w polskim górnictwie węgla kamiennego poważnie zmieniły stan ilościowy pracowników tej części gospodarki narodowej. W okresie od 1991 do 2016 roku zatrudnienie w górnictwie węgla kamiennego w Polsce uległo drastycznemu zmniejszeniu, blisko pięciokrotnie – z poziomu ponad 407 tys. w 1989 roku do 85 682 w czerwcu 2016 r. (Przybyłka 2011, Informacja ... 2016). Mimo tak poważnej redukcji stanu zatrudnienia procesy restrukturyzacyjne przebiegały bezkonfliktowo i nie wywoływały napięć społecznych (Paszczka 2010). Warto zauważyć, że skala zmniejszenia zatrudnienia np. w latach 1998–2000 przekroczyła liczbę 84 000 pracowników. Wskazana liczba jest równa wielkości zatrudnienia ogółem w górnictwie węgla kamiennego w Polsce według stanu na koniec czerwca 2016 roku. To porównanie wyraźnie wskazuje, że procesy restrukturyzacyjne dotyczące górnictwa węgla kamiennego po 2016 roku mogą wywoływać skutki o zupełnie innej skali, zarówno w samym górnictwie, jak i jego otoczeniu. Nie zmienia to jednak znaczenia podejmowanych działań restrukturyzacyjnych w obszarach, które nadal w strukturze gospodarczej i społecznej zdominowane były lub są przez ten

*1) Główny Instytut Górnictwa, Katowice

sektor gospodarki narodowej (Bytom ... 2013, Strangleman 2001, Lockie 2009).

Opisany stan jest główną przesłanką determinującą podjęcie refleksji odnoszącej się przede wszystkim do potrzeby lepszego przygotowania działań zorientowanych głównie na minimalizowanie skutków reformy tej części gospodarki narodowej w obszarach okołogórnich. Za główny cel tego działania – co powinno być priorytetem – należy uznać minimalizowanie kosztów społecznych i ekonomicznych procesu restrukturyzacji (Blaschke i in. 2004). Na kanwie tej tezy oraz wyników badań empirycznych przeprowadzonych wśród przedstawicieli Jednostek Samorządu Terytorialnego w niniejszym artykule zaprezentowana została koncepcja programu na rzecz powstania Centrum Monitorowania Zmian Okołogórnich (dalej CMZO), którego *misją jest pobudzanie i utrzymywanie harmonii i równowagi między celami przedsiębiorstwa górniczego i jego otoczeniem – w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i infrastrukturalnym*.

2. Przesłanki determinujące opracowanie programu na rzecz powstania CMZO

Opracowanie programu na rzecz powstania CMZO staje się gwarancją wyprzedzenia i minimalizowania wynikających z restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego niepożądanych zjawisk i procesów społecznych, gospodarczych, środowiskowych i infrastrukturalnych (Andrews-Speed i in. 2004). Głównym celem CMZO jest podejmowanie systemowych i długookresowych działań ukierunkowanych na badania i analizy zmian w otoczeniu górnictwa węgla kamiennego. Odpowiednie przygotowanie programowe CMZO – kreującego programy przeciwdziałania negatywnym zmianom wynikającym z restrukturyzacji przedsiębiorstw górniczych w ich otoczeniu – może mieć decydujące znaczenie dla stanu i perspektyw rozwojowych polityki energetycznej kraju, w tym górnictwa węgla kamiennego (Jonak-Kowalska 2015).

Koncepcja CMZO skupia się na monitorowaniu wpływu restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na stan i perspektywy rozwojowe jego otoczenia w czterech głównych obszarach, którymi są wspomniane już: społeczeństwo, gospodarka, środowisko i infrastruktura. Monitorowanie powinno być realizowane na poziomie gmin i powiatów. Z uwagi na cele programowe Centrum wpisuje się w główne założenia polityki energetycznej kraju (Informacja ... 2015). Misja i cele CMZO korespondują z treścią strategicznych dokumentów Unii Europejskiej i Polski (Polityka ... 2009, 2015) oraz polityki określającej strategiczne kierunki rozwoju górnictwa węgla kamiennego (Europa ... 2007, 2010, Energia ... 2010a, 2010b, Strategia ... 2012, Boni 2009). W części metodologicznej CMZO koncentruje się na opracowaniu programu strategicznych badań w wymiarze meta metody i narzędzi badawczych służących do monitorowania i prognozowania wpływu restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na stan i perspektywy rozwojowe jego otoczenia. W tym kontekście do zadań Centrum będzie należało opracowywanie systematycznych rekomendacji dla władz rządowych oraz samorządowych dotyczących bieżących i perspektywicznych zagrożeń mogących ograniczać efektywność podejmowanych działań na rzecz poprawy sytuacji w sektorze górnictwa węgla kamiennego.

Propozycja powołania CMZO wiąże się z licznymi doświadczeniami wynikającymi – z zapoczątkowanej w 1991 r. – wieloletniej reformy polskiego górnictwa (Paszczka 2010). Na kanwie tych doświadczeń przyjęte zostały następujące założenia uzasadniające podjęcie idei powstania Centrum:

- działania restrukturyzacyjne w sektorze górnictwa węgla kamiennego prowadzą do zmian w jego otoczeniu – szczególnie w obszarze życia społeczno-gospodarczego – wpływając na aktywność ekonomiczną i zawodową ludności oraz stan i perspektywy rozwojowe przedsiębiorców,
- opracowanie programu strategicznych badań w wymiarze metody i narzędzi badawczych służących do monitorowania i prognozowania wpływu restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na stan i perspektywy rozwojowe jego otoczenia może istotnie wzmacniać efektywność działań determinujących restrukturyzację sektora górnictwa węgla kamiennego,
- odpowiednie przygotowanie otoczenia górnictwa węgla kamiennego na mogące wystąpić negatywne skutki wynikające z restrukturyzacji tej branży ma strategiczne znaczenie dla stanu i perspektyw rozwojowych kraju.

W tym kontekście powyższa koncepcja może mieć znaczenie dla obszarów gospodarki globalnej, w których realizowana jest restrukturyzacja górnictwa lub będzie przeprowadzana (Tracking ... 2016). Wydaje się, że w świetle powyższych założeń – na kanwie programu na rzecz powstania CMZO – warto rozważyć otwarcie publicznej dyskusji nad wpływem restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na jego otoczenie m.in. w wymiarze skutków oraz metod ich ograniczania. Powyższa propozycja jest wynikiem eksperckich badań przeprowadzonych wśród przedstawicieli Jednostek Samorządu Terytorialnego (dalej JST).

3. Wyniki analiz i badań empirycznych

3.1. Cel, metodyka i zakres badań

Głównym celem badań było poznanie opinii przedstawicieli JST z województwa śląskiego dotyczącej potrzeby powstania niezależnej eksperckiej instytucji mogącej monitorować, diagnozować i prognozować wpływ skutków restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na jego otoczenie.

Należy podkreślić, że wybór obszaru badań był zdeterminowany dwoma przesłankami. Pierwszą jest występowanie w województwie śląskim największej liczby spółek węglowych, kopalń, przedsiębiorstw górniczych i pracujących w tej branży. Według stanu na koniec 2016 r. w tym województwie na ogółem 29 kopalń węgla kamiennego 28 prowadziło tu działalność gospodarczą ([http://gornictwo.wnp ... 2016](http://gornictwo.wnp...2016)). W tym świetle nie można pominąć faktu, iż procesy restrukturyzacyjne wiążące się z branżą górniczą w województwie śląskim przebiegają w obszarze bardzo dużego skoncentrowania zarówno zasobów społecznych, jak i gospodarczych. Jest to związane z charakterystyczną cechą województwa śląskiego, które jest najludniejszym województwem w Polsce. Według stanu na czerwiec 2016 roku liczba mieszkańców województwa śląskiego wyniosła 4 546 400 osób (Województwo Śląskie ... 2016). A ponadto na obszarze, w którym występuje koncentracja przemysłów związanych bezpośrednio i pośrednio z sektorem górnictwa węgla kamiennego (Runge 2010). W tym kontekście warto zauważyć, że zasoby geologiczne węgla kamiennego, według danych z 2005 r. w Górnym Śląsku Zagłębiu Węglowym wynoszą 54 061 mln ton, w tym zasoby bilansowe 34 077 mln ton i przemysłowe – 5 694 mln ton. Gdyby przyjąć, roczne wydobycie węgla w Polsce równe 80 mln ton, jako wydobycie, które w pełni pokrywa zapotrzebowanie kraju na węgiel kamienny, to zasoby przemysłowe wyczerpałyby się za około 70 lat (Runge 2010).

Badania prowadzone były w II półroczu 2016 r. metodą pocztowego kwestionariusza wywiadu eksperckiego. Po opracowaniu kwestionariusza wywiadu zbudowana

została baza kopalń i przedsiębiorstw górniczych, które w dniu badania prowadziły na terenie województwa śląskiego działalność gospodarczą. Baza stanowiła podstawę konstrukcji próby badawczej. Została ona utworzona na podstawie danych źródłowych pobranych z portalu internetowego wnp.pl. Portal Gospodarczy ([http://gornictwo.wnp ...](http://gornictwo.wnp...) 2016). Każda kopalnia i przedsiębiorstwo górnicze zostało przeanalizowane z uwagi na obszar gospodarczego oddziaływania – według podziału administracyjnego województwa śląskiego (Runge 2010). Na tej podstawie opracowany został zbiór gmin i powiatów, który tworzył ostateczną bazę respondentów badania. Adresatami wywiadów byli starostowie powiatów, prezydenci miast, burmistrzowie i wójtowie gmin, na obszarze których – zgodnie z przyjętym założeniem – w dniu badania kopalnie oraz przedsiębiorstwa górnicze prowadziły działalność gospodarczą. Bazę gmin i powiatów objętych badaniami prezentuje tabela 1.

W sumie kwestionariusz wywiadu został doręczony 32 respondentom. Zaproszenie do udziału w badaniach przyjęło 22 przedstawicieli JST, wśród których zostały przeprowadzone autorskie wywiady. W badaniach uczestniczyło 15 mężczyzn i 7 kobiet. Wszystkie osoby uczestniczące w wywiadach posiadały wykształcenie wyższe. Z uwagi na wiek w badaniach dominowali eksperci w przedziale od 40 do 49 lat i od 50 do 59 lat. W każdej z tych grup wieku wystąpiło ośmiu ekspertów. Ostatnim kryterium charakteryzującym ekspertów był staż pracy w JST. Z uwagi na tę cechę wśród respondentów przeważali eksperci posiadający staż pracy od 10 do 14 lat – osiem osób oraz od 20 do 24 lat – sześć osób.

Tabela 1. Gminy i powiaty objęte badaniami według lokalizacji oraz przedsiębiorstwa górnicze prowadzące na ich terenie działalność gospodarczą

Table 1. Communes and districts covered by research by locations and mining plants running business activity at their area

Lp.	Obszar działalności gospodarczej		Nazwa kopalni/przedsiębiorstwa górniczego
	gmina/miasto na prawach powiatu	powiat	
1	Brzeszcze	oświęcimski	Brzeszcze-Silesia Ruch I
2	Bytom	–	Bobrek-Centrum, Ruch Bobrek
3	Czechowice Dziedzice	bielski	Brzeszcze-Silesia Ruch II
4	Czerwionka-Leszczyny	rybnicki	Budryk, Szczygłowice
5	Gierałtowiec	gliwicki	Budryk
6	Gliwice	–	Szczygłowice
7	Godów	wodzisławski	Jas-Mos
8	Jastrzębie Zdrój	–	Borynia, Jas-Mos, Pniówek, Zofiówka
9	Jaworzno	–	Sobieski
10	Katowice	–	Murcki, Wieczorek, Wujek, Staszic
11	Knurów	gliwicki	Budryk, Knurów, Szczygłowice
12	Lędziny	pszczyński	Ziemowit
13	Łaziska Górne	mikołowski	Bolesław Śmiały
14	Mikołów	mikołowski	Bielszowice, Budryk
15	Mysłowice	–	Mysłowice-Wesoła
16	Mszana	wodzisławski	Borynia, Jas-Mos
17	Piekary Śląskie	–	Piekary
18	Pilchowice	gliwicki	Szczygłowice
19	Ruda Śląska	–	Halemba, Halemba Wirek, Pokój
20	Rybnik	–	Chwałowice, Jankowice, Szczygłowice
21	Rydułtowy	wodzisławski	Rydułtowy-Anna
22	Suszec	pszczyński	Krupiński
23	Świerklany	rybnicki	Borynia
24	Zabrze	–	Bielszowice, Makoszowy, Siltech, Sońnica-Makoszowy
25	Żory	–	Krupiński

Źródło: opracowanie własne.

Legenda: znak (–) oznacza miasta na prawach powiatu.

W badaniach wykorzystany został kwestionariusz wywiadu składający się z czterech części. W części pierwszej kwestionariusza znajdują się pytania metryczkowe dotyczące płci, wieku, wykształcenia i stażu pracy ekspertów. W drugiej części pytań podjęta została kwestia wpływu kopalni oraz przedsiębiorstwa górniczego na sytuację społeczno-gospodarczą gminy/powiatu na obszarze, których prowadzą działalność gospodarczą. Część trzecia ankiety skupia się na ocenie wpływu kopalni oraz przedsiębiorstwa górniczego na otoczenie społeczno-gospodarcze gminy/powiatu. W części czwartej dominował aspekt relacji zachodzących między kopalnią oraz przedsiębiorstwem górniczym a jednostką samorządu terytorialnego. Kwestionariusz wywiadu zamyka pytanie dotyczące potrzeby powstania niezależnej eksperckiej instytucji mogącej monitorować, diagnozować i prognozować wpływ skutków restrukturyzacji kopalń górnictwa węgla kamiennego na sytuację w gminie/powiecie.

Ostateczna wersja kwestionariusza wywiadu składała się z sześciu pytań dotyczących charakterystyki eksperta oraz 25 pytań zasadniczych, zamkniętych i otwartych.

3.2. Omówienie wyników badań

W ocenie eksperckiej CMZO może stanowić ważny instrument determinujący proces łagodzenia skutków restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Cała uczestnicząca w badaniach grupa ekspercka uznała za zasadne rozważenie podjęcia prac nad powstaniem niezależnej eksperckiej instytucji mogącej monitorować, diagnozować i prognozować wpływ

skutków restrukturyzacji kopalń górnictwa węgla kamiennego na sytuację w gminie/powiecie. Wynikająca z badań wiedza wskazuje, że restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego – niezmiennie od 1991 r. podporządkowana dwóm celom głównym, którymi są doprowadzenie tej gałęzi gospodarki narodowej do ekonomicznej efektywności oraz umiejętności konkurowania na otwartym rynku (Paszczka 2010) – dotycząc wielu niezmiernie wrażliwych sfer, może znacząco zmienić sytuację społeczno-gospodarczą wielu polskich gmin i powiatów. W ocenach eksperckich kluczowymi dziedzinami zmian w obszarze i otoczeniu gmin i powiatów, na których działalność gospodarczą prowadzą zakłady górnicze są:

- stosunki społeczne,
- jakość życia,
- planowanie przestrzenne,
- inwestycje,
- infrastruktura ekonomiczna.

Jak zauważają eksperci wskazane powyżej obszary zmian można zarazem uznać za główne sfery społecznej i gospodarczej interwencji CMZO. Celem interwencji jest monitorowanie, diagnozowanie i prognozowanie w tych obszarach skutków restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Złożoność tych sfer wskazuje przede wszystkim na charakter jakościowy mogących zachodzić w otoczeniu górnictwa węgla kamiennego zmian (Vlaicu Popa i in. 2013) – determinuje również potrzebę budowania multidyscyplinarnych zespołów eksperckich, które w ramach interwencji CMZO należałoby powoływać na czas realizacji działań restrukturyzacyjnych w górnictwie węgla kamiennego. W tym kontekście należy zauważyć potrzebę poprawy współpracy przedsiębiorstw górniczych z JST w dwóch obszarach:

- wzajemnych konsultacji w zakresie najważniejszych spraw dotyczących załóg górniczych
- dostępności przedstawicieli JST do informacji z zakresu bezpieczeństwa organizacyjno-technicznego kopalń węgla kamiennego.

Wydaje się, że niespełnienie warunku wzmocnienia współpracy we wskazanych sferach przedsiębiorstw górniczych z gminami/powiatami, na terenie których realizowana jest ich działalność gospodarcza, może być zasadniczą barierą ograniczającą efektywność interwencji CMZO.

Przedstawione we wstępie do artykułu uwagi dotyczące zjawisk i procesów towarzyszących trwającej od 1991 r. restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce mają na celu lepsze zrozumienie roli jaką może spełnić program na rzecz powstania CMZO. Kształtując jego treść zauważa się głównie, na podstawie przeanalizowanych wyników badań, potrzebę określenia zadań, które w rzeczywistym działaniu powinny być podjęte przez CMZO – szczególnie z uwagi na potrzebę ograniczania mogących ujawniać się w procesie restrukturyzacji górnictwa skutków społecznych i ekonomicznych w jego otoczeniu (Ivanova i in. 2007). Podjęte w artykule problemy wiążące się z efektywnością procesów restrukturyzacyjnych w górnictwie węgla kamiennego przede wszystkim ukazały jak wraz z upływem czasu zmniejszała się ich skala. Warto chociażby wskazać przypomniany już, blisko pięciokrotny spadek liczby zatrudnionych w górnictwie węgla kamiennego, w latach 1991–2015. Mimo tak poważnych zmian nadal przed restrukturyzowaną branżą stoją liczne problemy i wyzwania, których rozwiązywanie można zapisać w programie na rzecz powstania CMZO (Dubiniński, Turek 2012). Wydaje się, że szczególnie w kontekście wyprzedzania i monitorowania negatywnych skutków wynikających z procesów restrukturyzacyjnych górnictwa węgla kamiennego CMZO mogłyby podjąć realizację następujących zadań:

- prowadzenie wieloaspektowego monitoringu wpływu restrukturyzacji przedsiębiorstw górniczych na ich otoczenie

społeczne, gospodarcze, środowiskowe i infrastrukturalne oraz wpływu zmian w otoczeniu na przedsiębiorstwo górnicze,

- opracowywanie w oparciu o monitoring rekomendacji wspierających i aktualizujących w wybranych obszarach programy restrukturyzacji branży, zarówno w fazie ich budowania, jak i realizacji,
- rekomendowanie kierunków długofalowych działań mogących ograniczać skutki restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w jego otoczeniu,
- przygotowywanie analiz i opracowywanie prognoz dotyczących otoczenia społeczno-gospodarczego przedsiębiorstw górniczych w aspekcie wspierania branży w dochodzeniu do ekonomicznej efektywności oraz umiejętności konkurowania na otwartym rynku,
- budowanie programów w obszarach zdominowanych przez górnictwo węgla kamiennego, mających na celu dywersyfikację ich struktury gospodarczej w kierunku powstawania w jego otoczeniu rozwojowych i innowacyjnych przedsiębiorstw produkcyjnych i usługowych – tworzących alternatywne miejsca pracy,
- opracowywanie programów kształtujących wizerunek górnictwa w jego otoczeniu jako gwaranta zachowania niezależności i bezpieczeństwa energetycznego kraju,
- przygotowywanie analiz dotyczących kosztów i wpływu restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na jego otoczenie.

Wskazane powyżej destynacje, które mogą przyjąć formę głównych wyzwań i zadań kształtujących proces monitorowania zmian okołogórnicznych są kolejnym elementem szerszego programu na rzecz powstania CMZO. Jego kontynuację można odnaleźć w równie ważnych treściach, którymi są misja, cele programowe oraz propozycja struktury funkcjonalno-organizacyjnej Centrum.

Jak zauważa prof. Piotr Czaja z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie: „bez górnictwa żadna gospodarka się nie utrzyma, a należy pamiętać, że górnictwo w Polsce to nie tylko węgiel. Nawet, jeśli w tej chwili występują zawirowania związane z węglem kamiennym, podejmowane są próby zepchnięcia go z piedestału jako nośnika energii i zastąpienia go innym surowcem (deficytowym), to na pewno nie można wątpić w kondycję górnictwa w Polsce. Krajowe górnictwo to przede wszystkim surowce mineralne – prawie 430 milionów ton wydobycia na 38 milionów mieszkańców Polski to więcej niż średnia europejska w przeliczeniu na jednego obywatela. Ci, którzy uznali górnictwo za przemysł schyłkowy, zapomnieli, że wszystko się zaczyna od górnictwa. Większość surowców, bez których współczesna technika nie jest w stanie funkcjonować, jak przykładowo pierwiastki krytyczne lub inaczej pierwiastki ziem rzadkich, pochodzi przecież z górnictwa. Jestem spokojny o losy górnictwa” (<http://www.agh.edu.pl/blog-naukowy> 2016).

Na kanwie zawartej w tej wypowiedzi optymistycznej wizji przyszłości górnictwa oraz wyników badań zauważa się po raz kolejny potwierdzenie tezy o potrzebie jego dalszego rozwoju – przy jednoczesnym kontynuowaniu procesu dostosowywania (restrukturyzacji) przedsiębiorstw górniczych do zmieniającego się otoczenia (The mining ... 2013). Wydaje się, że implikacją wskazanych kierunków rozwoju w sferze produkcji węgla kamiennego będzie uwzględnienie oddziaływania ich skutków na wskazane już wcześniej obszary: społeczny, gospodarczy, środowiskowy i infrastrukturalny zgodnie z misją CMZO, którą, jak wcześniej zostało zauważone, jest pobudzanie i utrzymywanie harmonii i równowagi między celami przedsiębiorstwa górniczego i jego otoczeniem. Skutków, które mogą prowadzić do zróżnicowanych zachowań społecznych i zmian gospodarczych, od kryzy-

sowych do rozwojowych. W kształtowaniu tych zależności, w ocenach eksperckich może ważną rolę odegrać CMZO. Wiele wskazanych w tym artykule przesłanek przemawia za powołaniem do funkcjonowania na rzecz górnictwa CMZO, które może działać jako nieformalna i międzyinstytucjonalna grupa ekspercka, która w ramach wzajemnych konsultacji będzie realizować jego misję i cele. Umieszczenie Centrum w zaproponowanej formule organizacyjnej należałoby rozważać w dwóch następujących obszarach. Pierwszym obszarem mogłoby być centrum naukowo-badawcze spajające wokół tematyki górniczej liczne środowiska i instytucje związane bezpośrednio lub pośrednio z procesem restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Alternatywę dla tego obszaru może stanowić środowisko przedstawicieli JST – szczególnie z terenów zdominowanych przez przedsiębiorstwa górnicze.

W tym kontekście w ocenach eksperckich wyraźnie ukształtował się pogląd, że Centrum może stanowić płaszczyznę funkcjonalną dla wskazanej dyskusji i spełnić pozytywną rolę, kształtując relacje zachodzące między przedsiębiorstwem górniczym a jego otoczeniem. Służyć temu mogą przypisane mu następujące cele programowe:

- CMZO poprzez monitoring efektywnie prowadzi wczesne rozpoznawanie i identyfikowanie zagrożeń mogących wynikać z działalności przedsiębiorstwa górniczego dla stosunków społeczno-gospodarczych w jego otoczeniu oraz wynikających z otoczenia dla przedsiębiorstwa górniczego.
- CMZO stanowi ośrodek pobudzania i tworzenia równowagi pomiędzy celami przedsiębiorstwa górniczego a jego otoczeniem.
- CMZO kreuje formy współistnienia i współdziałania przedsiębiorstwa górniczego z jego otoczeniem.
- W fazie kryzysu CMZO stanowi platformę łączącą instytucje i środowiska dążące do minimalizowania negatywnych skutków zmian zarówno w przedsiębiorstwie górniczym, jak i jego otoczeniu.
- CMZO z uwagi na zmienne i wysoko konkurencyjne otoczenie skutecznie wyprzedza i minimalizuje wynikające z niego dla przedsiębiorstw górniczych zagrożenia.
- CMZO kształtuje efektywne wykorzystanie potencjałów gospodarczych przedsiębiorstwa górniczego w jego otoczeniu.
- Z uwagi na posiadane przez otoczenie zasoby organizacyjne, ekonomiczne i techniczne CMZO kształtuje efektywniejsze ich wykorzystanie dla rozwoju przedsiębiorstwa górniczego.
- CMZO z uwagi na gromadzony zasób informacji stanowi jednostkowe centrum wiedzy o otoczeniu przedsiębiorstwa górniczego.
- W celu minimalizowania negatywnego wizerunku przedsiębiorstw górniczych CMZO realizuje zadania związane z promowaniem ich potencjału rozwojowego.
- CMZO kształtuje zachowania i postawy społeczne w obszarze pozytywnych ocen dotyczących wpływu przedsiębiorstwa górniczego na gospodarkę, środowisko naturalne i infrastrukturę.
- CMZO pełni rolę „pomostu” łączącego współpracę kierownictw przedsiębiorstw górniczych z przedstawicielami JST.

Wskazane powyżej cele programowe, wyzwania i misja, które tworzą podstawę działania CMZO nie odpowiadają zapewne na całość wyzwań wiążących się z rozległą problematyką dotyczącą restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Wydaje się, że stanowią znaczącą przesłankę do dyskusji nad potrzebą powołania Centrum oraz zasadami jego funkcjonowania i oddziaływania. Ważna w tym kontekście może okazać się kontynuacja pracy nad powołaniem do funkcjonowania

CMZO przy współdziałaniu reprezentacji środowisk i instytucji mogących, z uwagi na społeczną odpowiedzialność, kształtować i determinować jego rozwój.

4. Wnioski – CMZO plan na przyszłość

Trwająca od 1991 roku reforma górnictwa węgla kamiennego jest jednym z podstawowych wyzwań społecznych i gospodarczych w Polsce. W tym kontekście wyniki badań, których celem było m.in. poznanie opinii przedstawicieli JST dotyczącej potrzeby powstania niezależnej eksperckiej instytucji mogącej monitorować, diagnozować i wyprzedzać wpływ skutków restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego na jego otoczenie, potwierdziły jednoznacznie, że takie zapotrzebowanie występuje (100% ankietowych). Wydaje się, że wskazana potrzeba powstania CMZO determinowana jest nie tylko programami rządowymi odnoszącymi się do reformowania górnictwa, ale coraz bardziej wyraźną postawą przedstawicieli samorządu terytorialnego (Kokocińska 2014).

W tym świetle warto zauważyć, że strona samorządowa, mając ograniczony wpływ na zachodzące w branży przekształcenia, staje się coraz bardziej beneficjentem, a nie tylko biernym obserwatorem zachodzących w górnictwie zmian. Restrukturyzacja to już nie tylko kwestia rządu, przedsiębiorstwa górniczego oraz związków zawodowych. Skutki zmian w górnictwie przede wszystkim odczuwają społeczności lokalne. Ich dywersyfikacja na poziomie gminy lub powiatu skupia się na lokalnej władzy samorządowej, która na terenie administracyjnie jej podległym jest odpowiedzialna za miejscową politykę społeczno-gospodarczą.

W tym świetle CMZO może być ważnym partnerem dla wszystkich stron uczestniczących w procesach naprawczych dotyczących górnictwa. W przyszłości być może Centrum (jeżeli powstanie) spełni rolę ambasadora dobrych rozwiązań na rzecz kreowania współpracy wszystkich stron uczestniczących w pracach nad pomyślnym rozwojem górnictwa węgla kamiennego. Z pewnością ważnym ogniwem w tych procesach jest i będzie strona samorządowa. Należy jedynie włączać ją w program reformowania górnictwa, którego rola – z uwagi na bezpieczeństwo energetyczne kraju – wciąż jest nie do przecenienia.

Literatura

- ANDREWS-SPEED P., MA G., SHAO B. 2004 - Economic responses to the closure of small-scale coal mines in Chongqing, China. Resources Policy volume 30.
- ATTALLA T., BEAN P. 2017 - Determinants of energy productivity in 39 countries. An empirical investigation. Energy Economics.
- BLASCHKE W., GAWLIK L., LORENZ U. 2004 - Perspektywy górnictwa węgla kamiennego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w świetle realizowanych programów restrukturyzacyjnych. Aktualia i perspektywy gospodarki surowcami mineralnymi – Zakopane, „Sympozja i Konferencje” nr 63, wyd. Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN. Kraków.
- BONI M. (red). 2009 - Polska 2030. Wyzwania rozwojowe, wyd. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Bytom 2020+. Uwarunkowania społeczno-gospodarcze rozwoju Bytomia jako Obszaru Strategicznej interwencji, wymagającego kompleksowej rewitalizacji, wyd. Urząd Miejski w Bytomiu, Bytom 2013.
- CAHEN D., LUBOMIRSKY I. 2008 - Energy, the global challenge, and materials. Materials Today, Volume 11, Issue 12, December.
- DREND A. J. 2008 - Warianty rozwoju branży węgla kamiennego, w: Scenariusze rozwoju technologicznego przemysłu wydobywczego

- węgla kamiennego, Turek M., (red), wyd. GIG, Katowice.
- DUBIŃSKI J. 2013 - Zrównoważony rozwój górnictwa surowców mineralnych, *Journal of Sustainable Mining*, Vol 13.
- DUBIŃSKI J., TUREK M. 2009 - Wybrane aspekty zmian restrukturyzacyjnych w polskim górnictwie węgla kamiennego (w latach 1990–2008), *Prace Naukowe GIG „Górnictwo i Środowisko”* nr 2.
- DUBIŃSKI J., TUREK M. 2012 - Szanse i zagrożenia rozwoju górnictwa węgla kamiennego w Polsce, „*Wiadomości Górnicze*” nr 11.
- Energia 2020 Strategia na rzecz konkurencyjnego, zrównoważonego i bezpiecznego sektora energetycznego, Komisja Europejska, Bruksela 2010a.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komisja Europejska, Bruksela 2010b.
- Europa w perspektywie roku 2050. Komitet Prognoz Polska 2000 Plus, PAN, Warszawa 2007.
- <http://gornictwo.wnp.pl/kopalnie/> (dostęp, 11.07.2016 r.).
- <http://gornictwo.wnp.pl/kopalnie/> (dostęp, 19.12.2016 r.).
- <http://nettg.pl/news/135615/slaskie-samorzady-do-rzadu-ws-przekształcen-w-gornic-twie> (dostęp, 10.02.2017 r.).
- <http://www.agh.edu.pl/blog-naukowy/info/article/gornictwo-w-polsce-to-nie-tylko-wegiel> (dostęp, 15.03.2017 r.).
- Informacja o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego w 2014 r. wraz z oceną realizacji Programu działalności górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2007–2015, wyd. Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2015.
- Informacja o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego w czerwcu oraz w okresie styczeń – czerwiec 2016 r., wyd. Ministerstwo Energii, Warszawa 2016.
- IVANOVA G., ROLFE J., TIMMER V. 2007 - Assessing social and economic impacts associated with changes in the coal mining industry in the Bowen Basin, Queensland, Australia. *Management of Environmental Quality: An International Journal* volume 18.
- JONEK-KOWALSKA I. 2015 - Challenges for long-term industry restructuring in the Upper Silesian Coal Basin: What has Polish coal mining achieved and failed from a twenty-year perspective? *Resources Policy*, Volume 44.
- KOKOCIŃSKA K. 2014 - Prawny mechanizm prowadzenia polityki rozwoju w zdecentralizowanych strukturach władzy publicznej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- LOCKIE S. 2009 - Coal mining and the resource community cycle: a longitudinal assessment of the social impacts of the Coppabella coal mine. *Environmental impact*, volume 29.
- MORRICE E., COLAGIRI R. 2013 - Coal mining, social injustice and health: A universal conflict of power and priorities. *Health & Place*, Volume 19.
- OVERLAND I. 2016 - Energy: The missing link in globalization. *Energy Research & Social Sciences*, Volume 14, April.
- PASZCZA H. 2010 - Procesy restrukturyzacyjne w polskim górnictwie węgla kamiennego w aspekcie zrealizowanych przemian i zmian bazy zasobowej, „*Górnictwo i Geoinżynieria*” z. 3.
- Polityka energetyczna Polski do 2030 roku, wyd. Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009.
- Polityka energetyczna Polski do 2050 roku, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2015.
- Portal Miejski Ruda Śląska com.pl, <https://rudaslaska.com.pl/i,damy-sobie-rade-rozmowa-z-prezydent-grazyna-dziedzint-sytuacji-gornictwie,823819,1191715.html>.
- PRZYBYŁKA A. 2011 - Historyczne aspekty rozwoju zabezpieczeń socjalnych górników na Górnym Śląsku, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*.
- RANOSZ R. 2014 - Górnictwo i jego znaczenie w gospodarce światowej, „*Gospodarka Surowcami Mineralnymi*”, z. 30.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS). *Dz.U.* z 2000 nr 58, poz. 635.
- RUNGE A. 2010 - Procesy i struktury ludnościowe w województwie śląskim, w: Runge J., Żurek I., (red.): *Procesy i struktury demograficzno-społeczne na obszarze województwa śląskiego w latach 1988-2008*, Urząd Statystyczny, Katowice.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020, MRR, Warszawa 2012.
- STRANGLEMAN T. 2001 - Networks, Place and Identities in Post-industrial Mining Communities. *IJURR*, volume 25.
- The mining industry of the future The European Innovation Partnership on Raw Materials Annual Conference of the Norwegian Mining and Quarrying Industries Trondheim, 17–18 October 2013.
- Tracking the trends 2016. The top 10 issues mining companies will face in the coming year. Deloitte.
- VLAICU POPA M., PLESEA V., NIMARA C. 2013 - The concept of sustainable development through economic growth and diversification of the labour market.... *Annals of Constantin Brancusi University*, 3.
- Województwo Śląskie w liczbach 2016, wyd. Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2016.

Artykuł wpłynął do redakcji – październik 2017
Artykuł akceptowano do druku 30.11.2017